

РИМ И ТРАКИЯ (20/30 Г. ПО ХР. Е.)

Иван Тодоров

Подборът на въпросите от настоящата разработка е част от научната проблематика, включена в дисертационния ми труд, защитен през 1984 г. По-късно част от тях бяха публикувани в научната периодика. Сега те са неделима част от лекционните курсове, с които се свързва работата ми във Великотърновския университет. Надявам се, че тяхното обединяване в едно заглавие може да изрази признателността ми към професор Златозара Гочева, която в сега далечната 1974 г. по Хр. е. ме въведе в историческата наука за Античността.

* * *

В съвременната историческа литература третото десетилетие по християнската ера обикновено се свързва с годините, в които новата форма на държавно управление в Рим – т.нар. Принципат се утвърждава като алтернатива на съществуващата почти до края на I в. пр. Хр. е. институционална организация, известна с името Република (*Volkmann, 1972: 1137 – 1140; Meyer, 1948: 454, 9*). Това са и годините, в които се утвърждава властта на първия представител от т.нар. “Юлиево-Клавдиева” императорска династия Тиберий (14 – 37 г.) (*Hanslik, 1975: 814–818*). Независимо от това, че в римското общество споменът и традицията за републиканското управление са все още живи, след смъртта на племенника му Германик в 19 г. в личностен план за наследника на Октавиан Август не съществуват особени основания за притеснения. Привидното спокойствие обаче се поддържа с помощта на лично зависимата от него гвардия (*Tac. Ann. IV, 2; Suet. Tib., 37, 2*), съдебните процеси и особено своевременно прилагания закон “за обида на величеството” (*Tac. Ann. I, 71, 1; II, 50, 1 – 2; Suet. Tib., 58, 2; 61*).

На Балканския полуостров по това време се решават някои въпроси, които биха могли да се разглеждат като по-нататъшно продължение на събитията от предходните десетина години. Представени от Корнелий Тацит (*Тас. Ann. II, 64–67*), те се отнасят до управлението и властта в Тракийското царство след смъртта на Реметалк I (11 г. пр. Хр. е. – ок. 12 г. по Хр. е.).

Според разказа на римския историк, Август разделил управлението на държавата между наследниците на тракийския цар – брат му Рескупорис и неговия племенник (т.е. сина на Реметалк I) Котис. От подялбата спечелил Котис, който получил обработваемите земи и градовете, намиращи се в съседство с елините. На Рескупорис се паднали тези, които били в близост с варварите и изобщо били по-диви. С различен характер били двамата наследници: Котис бил отстъпчив и дружелюбен, а Рескупорис – недружелюбен, свиреп, завистлив. Последният проявявал тези си качества, като нападал и грабел владенията на племенника си, а когато научил за смяната на принцепса в Рим, започнал открито да напада крепостите на Котис с военни отряди, търсейки повод за война (*Тас. Ann. II, 64*).

Новият римски принцепс Тиберий изпратил един центурион (неизвестно име), който да прекрати враждата между Рескупорис и Котис. С неговото посредничество било постигнато съгласие между двамата наследници за мястото на преговорите, а впоследствие и за условията на мира. След постигането на споразумение Рескупорис дал угощение и използвайки безгрижието и опиянението на своя гост Котис, успял да го плени и затвори. Така той наложил властта си над цяла Тракия и изпратил писмо до Тиберий, в което обвинявал племенника си във вероломство. Под предлог опасност от нападения на скити и бастарни тракийският цар започнал да набира пеши и конни воители. Тиберий се въздържал от това да изрази своето мнение, но уверил Рескупорис, че ще получи справедливост, ако е невинен, и поискал предаването на Котис на римляните (*Тас. Ann. II, 65*).

С мисията да предаде писмото на Тиберий и да отведе пленения Котис бил натоварен пропретора Латиний Пандуса. Рескупорис обаче предпочел да убие племенника си, вместо да бъде

обвинен за това и съобщил на римския пратеник, че Котис се е самоубил. Новият провинциален управител на Мизия – Помпоний Флак, изпитан воин, трябвало да изпълни мисията на своя предшественик, тъй като бил свързан с царя (Рескупорис) със стара дружба (*Tac. Ann. II, 66*).

Флак успял да плени Рескупорис в едно от пограничните римски укрепления. С помощта на командвания от трибуни и центуриони римски военен отряд тракийският цар бил отведен в Рим. Пред римския сенат той бил обвинен от вдовицата на Котис и осъден на изгнание. В тракийското царство останали да управляват синът на Рескупорис – Реметалк, който не одобрявал поведението на баща си и децата на Котис, които поради малолетието си били под опеката на претора Требелен Руф, който управлявал вместо тях известно време. Рескупорис бил изпратен в Александрия, където загинал при опит за бягство или поради нечия клевета (*Tac. Ann. II, 67*).

Описаните по-горе събития са добре известни и са използвани в досега излязлата литература (*Patsch, 1932: 128–133; Danov, 1979: 133–136; Sullivan, 1979: 186–211; Тачева, 1997: 89–90*). Несъмнено те са твърде интересни с оглед на документално-летописния им характер. В този смисъл участващите в тях персонажи – Август, Тиберий, Реметалк I, Рескупорис, Котис – заемат централно място в историческото изложение на Корнелий Тацит. Тяхната значимост обяснява и оправдава обема на изследванията, отнасящи се до участието им в тези и други исторически събития.

С поддържаща роля достойно са представени неизвестният центурион, изпълнил мисията на пратеник на Тиберий до Рескупорис, и Котис; пропреторът на Мизия – Латиний Пандуса, за когото почти нищо не знаем освен опита му да спаси очевидно покровителствания от Рим син на Реметалк I – Котис; Помпоний Флак, успял да плени Рескупорис благодарение на личната си дружба с тракийския цар; бившият претор Требелен Руф, който поел управлението над Тракия вместо малолетните деца на Котис, и накрая вдовицата на Котис – според изследователите Антония Трифена (*Strab. XII, 3, 29; Mommsen, 1875: 254; Lenk, 1936: 449*), която обвинила пред римския сенат Рескупорис.

Твърде важна, но задкулисна е ролята, която има и Антистий Ветер – македонец, който в 21 г. бил обвинен и осъден по закона “за обида на величеството”. Според Тацит (*Тас. Ann. III, 38, 3*) обаче разправата се дължала на това, че той бил съпричастен в замислите на Рескупорис за война с Рим – римският писател очевидно визира събитията в Тракия, свързани с конфликта между Котис и Рескупорис. Нещо повече – първоначалното обвинение срещу Антистий Ветер за прелюбодеяние, по което бил оправдан, довело до порицание на съдиите и последвалата разправа с него (*Тас. Ann. III, 38, 2*). Лишен от вода и огън, той бил заточен на остров, отдалечен от Македония и Тракия – римляните и управляващият принцепс се опасявали, че осъденият все още може да бъде опасен за тяхната власт на Балканите. Заслужава да бъде отбелязано, че именно тук Тацит за пръв път отбелязва опасността от война с Рескупорис, а непосредствено след това следва описание на въстанието в Тракия от 21 г.

Не по-малко важно е и поведението на една друга личност, заемаща централно място в събитията, свързани с първите години на управление на Тиберий – неговия племенник Юлий Цезар Германик. Цялостният прочит на първите две книги от “Аналите” на Корнелий Тацит внушава идеята за съществуващо напрежение в отношенията между Тиберий и племенника му Германик. В редовете, написани от римския историк, се усеща подозрителността, с която новият принцепс следи поведението и действията на Германик. Независимо че от страна на официалните източници на информация не се съдържат данни, позволяващи той да бъде обвинен във вероломство, авторитетът и влиянието, които Германик имал сред армията и в римското общество, държали нащрек подозрителния Тиберий. Неговото пътуване към източните провинции, съвпадащо по време с разпрата между Рескупорис и Котис в Тракия, посещението му на Перинт и Бизантион (*Тас. Ann. II, 54, 2*), предшестващо пленяването на Рескупорис, в хипотетичен план предполагат взаимовръзка в тези събития. Вероятността за съществуваща връзка между Германик и Рескупорис и произтеклите от това следствия вече са предложени в литературата (*Тодоров, 1981: 98–101; Тодоров, 1995: 317–327; същото*

1998: 100–112; 113–126). Това впечатление се засилва още повече, ако се постави в контекста на събитията от месец януари 19 г., отнасящи се до посещението на Германик в Александрия (*Weingärtner, 1969: 65–67*), и неяснотата на обстоятелствата, довели до смъртта на Рескупорис (*Tac. Ann. II, 67, 5*).

Личността на Луций Помпониий Флак, чието име става известно във връзка с пленяването на Рескупорис (*Tac. Ann. II, 66, 3; 67, 1*), не е от най-известните в римската история. Успехът му в залавянето на тракийския цар се дължи на дружбата, която съществува между тях. В конкретния случай Тацит (*Ann. II, 66, 3*) отбелязва, че Тиберий назначил “стария воин” (Помпониий Флак) за управител на Мизия. Преди това обаче (*Tac. Ann. II, 41, 2*) във връзка с триумфа на Германик става ясно, че Луций Помпониий е консул за 17 г. (*Бикерман, 1975: 226*). В личностен план той е отбелязан като един от приятелите по пианство на римския принцепс (*Suet. Tib. 42, 1*), на което се дължи и неговата успешна кариера. Нейното начало се поставя във връзка с прогонването от Рим на увличащите се по халдейските предсказания и обреди (*Tac. Ann. II, 32, 3; Suet. Tib. 41; 63, 1*). В 33 г. научаваме, че Помпониий Флак е завършил живота си като пропретор на Сирия (*Tac. Ann. VI, 27, 3*). Отбелязването на това събитие стои в пряка връзка с писмото на Тиберий до римския сенат, в което той отправя укор на бившите консулари за това, че не изпълняват задълженията си, отнасящи се до управлението на провинциите. Писмото е изпратено по повод смъртта на Елий Ламий, който би трябвало да управлява Сирия (*Tac. Ann. VI, 27, 2; 4*). От Светоний (*Suet. Tib. 41; 63, 2*) обаче научаваме, че в действителност това е част от политиката за управление на провинциите от Тиберий. Тя се състояла в това той да оставя свои доверени лица да управляват извън срока и пълномощията, които притежавали в институционален план. Без съмнение Помпониий Флак е един от тези, които са се ползвали с доверието на принцепса, и това му позволило продължителното управление на богатата източна провинция.

Требелен Руф, който в 19 г. поема попечителството над децата на Котис и от тяхно име управлява в Тракия, преди това е заемал длъжността на претор (*Tac. Ann. II, 67, 3*). Кариерата си

той започва още при Август (*Hanslik, 1975: 933*), при когото заема длъжността на градски квестор, легат и накрая претор. Кредитът на доверие, който е притежавал пред Тиберий, постепенно се изчерпва, като се има предвид развитието на действията по време на въстанието в Тракия през 21 г. (*Tac. Ann. III, 38–39*). В съвременната историография (*Patsch, 1932: 133–134; Danov, 1979: 141–142; Тачева, 1997: 90*) бунтът на одриси, дии и койлалети е представен въз основа на оценките, съдържащи се в описанието на Корнелий Тацит. Обвързаността на събитията в личностен план с Рескупорис, Германик, Антистий Ветер предполага обаче по-мощни промени, отколкото документираните от римския историк цели за премахване на управлението, осъществявано от Реметалк II (наследникът на Рескупорис) и настойника на децата на Котис Требелен Руф. Въстаниците се разделили на три: едните започнали обсада на Филипопол, където били царят и Требелен Руф; другите опустошавали околността, а трети преминали отатък Хемус, за да привлекат във въстанието и тамошните племена (*Tac. Ann. III, 38, 6*). Мисията на последните била най-отговорна – всъщност те трябвало да активират вече подготвените от Рескупорис отряди, които той въоръжил под предлог опасността от нападения на сармати и бастарни (*Tac. Ann. II, 65, 4*).

За потушаване на това въстание бил повикан провинциалният управител на Мизия Публий Велей, който успял да освободи обсадените във Филипопол и да нанесе удари със спомагателните конни отряди и кохорти пехота на отдалите се на грабеж траки (*Tac. Ann. III, 39, 1*). Несъмнено първоначалният неуспех във войната срещу въстаналите траки рефлектирал негативно върху авторитета на Требелен Руф. Впоследствие става известно, че децата на Котис са отраснали в Рим (*Mommsen, 1875: 257*), а това предполага освобождаването на Требелен Руф от задълженията, които той имал в Тракия.

Последното сведение, с което разполагаме за Требелен Руф, е във връзка със самоубийството му в 35 г. (*Tac. Ann. VI, 39, 1*). От основния извор за това събитие не научаваме подробностите, предизвикали този акт. Всъщност смъртта на Требелен Руф е част от поредицата самоубийства след 31 г. (*Tac. Ann. VI, 38–39*),

бележещи по своеобразен начин втория етап в управлението на римския принцепс Тиберий.

Въстанието от 21 г., в което вземат участие тракийските племена на одриси, дии и койлалети, е ликвидирано благодарение на командващия най-близките римски легиони – в Мизия Публий Велей (*Stein, 1940: 15*). Енергичните действия, благодарение на които са освободени обсадените във Филипопол (*Danoff, 1938: 2250*) Реметалк II и Требелен Руф, е единственото конкретно сведение, отнасящо се до новия провинциален управител на Мизия. В хипотетичен план е изказано предположение за идентичността на римския историк Г. Велей Патеркул (*Sumner, 1970: 276–277*) с провинциалния управител на Мизия Публий Велей – идентичност, основаваща се на фрагментарните биографични данни за живота и кариерата на римския историк (*Немировский, 1985: 8–10*).

През 26 г. Тракия е разтърсена от ново въстание (*Tac. Ann. IV, 46–51; Patsch, 1932: 134–136; Danov, 1979: 143–144; Sullivan, 1979: 186–211; Михайлов, 1972: 84*). Този път тракийските племена се разбунтували заради опита на римляните да изпрачат военните набори от Тракия в отдалечени гарнизони на военна служба. Военните действия срещу въстаниците били ръководени от Попей Сабин и провинциалния управител на Мизия Помпоний Лабеон (*Stein, 1940: 18–19*). Цар Реметалк II командвал тракийските мощни отряди и исторически това са последните сведения, отнасящи се до неговото управление на Тракия. За успешната война срещу траките на Попей Сабин му били дадени триумфални отличия – най-високата награда в Рим за успешно воювал военачалник след принципата на Октавиан Август (*Volkmann, 1972: 345–346; Vretska, 1975: 973–975*).

Гай Попей Сабин (*Winkler, 1972: 1054*) не се отличава със забележителен произход (*Tac. Ann. VI, 39, 3*). Активната част от живота му преминава в служба на новия държавен строй, основан от Октавиан Август. През 9 г. изпълнява редовна консулска магистратура. От 11 г. получава наместничество на римска провинция Мизия, а от 15 г. е наместник и на Македония и Ахайа (*Tac. Ann. I, 80, 1*). Отговорностите, с които Попей Сабин бил натоварен, са косвено доказателство за доверието, с което той се ползвал пред

Тиберий. То е оправдано по време на въстанието от 26 г., когато той умело организира римската армия и успешно провежда обсадата на укрепилите се в своите планински крепости тракийски племена (*Tac. Ann. IV, 47, 1*). Енергичността и активното му участие във военните действия против въстаналите траки са оценени по достойнство от Тиберий и са му връчени триумфални отличия (*Tac. Ann. IV, 46, 1*). Признанието, което Попей Сабин получил за успеха при потушаване на въстанието, са косвено доказателство за неговия мащаб и за стремежа от страна на траките да съхранят своята самостоятелност.

Името на Попей Сабин отново е отбелязано от Корнелий Тацит (*Tac. Ann. V, 10*) във връзка със събития, които могат да се датират за 31 г. В качеството си на провинциален наместник на Македония и Ахайа Сабин е трябвало да разследва опита за завладяването на Сирия или Египет от един самозванец, който твърдял, че е синът на Германик – Друз. Попей Сабин бързо предприел действия срещу самозванеца, който обаче загубил популярността си, като признал, че в действителност е син на Марк Юний Силан (*Tac. Ann. V, 10, 5*). Всичко това своевременно било съобщено на Тиберий, тъй като самозванецът се бил отправил към Италия, където неговите следи се губят. Интересното тук е това, че опасенията от името на Германик и неговия авторитет са все още живи в Източните и Балканските провинции. В този смисъл бързата реакция на Попей Сабин, проявяващ бдителност, още веднъж потвърждава заслуженото доверие, с което се е ползвал пред управляващия принцепс.

Признание за качествата, които притежавал Попей Сабин, се съдържа в съобщението за неговата смърт през 35 г. (*Tac. Ann. VI, 39, 3*), което звучи като своеобразна епитафия. Корнелий Тацит, на когото основно дължим сведенията за живота и кариерата на Попей Сабин, отбелязва скромния произход, близостта му с принцепса, благодарение на което бил избран за консул и са му били присъдени триумфалните отличия. Римският историк подчертава, че в продължение на двадесет и четири години той е стоял начело на управлението на важни римски провинции не заради способностите си, а заради това, че не се поставял над

задълженията си, които трябвало да изпълнява. Стилистичната фигура, която Тацит използва, за да характеризира живота на Попей Сабин, сама по себе си е забележителна. Избягвайки крайни суперлативи, римският историк успява да внуши идеята за единствено възможното поведение, което би могъл да има висш администратор. То трябвало да бъде скромно, особено в сложните и несигурни времена, свързани с управлението на Тиберий, при когото завършекът на живота по естествен начин действително било събитие, заслужаващо си да бъде отбелязано. Попей Сабин имал успешна кариера, продължителен живот и кончина, лишена от външна намеса.

За разлика от Попей Сабин, командващият легионите в Мизия и неин провинциален управител Помпоний Лабеон не е имал щастливата съдба да завърши живота си естествено (*Тас. Ann. VI, 29, 1; 4*). В 34 г. той и съпругата му Паксея завършили живота си със самоубийство. Официално обвинението било отправено към Помпоний Лабеон – за негодно управление на поверената му провинция Мизия и други престъпления. От достигналите до нас сведения от официалния източник за тези събития Корнелий Тацит трудно може да се открие обективния критерий, по който да се оцени правилното от неправилното управление на провинциите. Вероятно влияние за вземането на това крайно решение са оказали “другите престъпления”, които остават неизвестни. Утвърдилото се мнение за своенравния и отмъстителен характер на Тиберий по време на неговото управление може да бъде указание за личното отношение и произвол в конкретния случай.

Въстанието от 26 г. дава възможност да се запознаем и с някои от водачите на този бунт (*Тас. Ann. IV, 50, 2; 3–4*). Това е Динис – представител на по-улегналите възрастни войни, познаващ римляните и готов да се предаде на милостта им, когато положението на въстаниците станало безизходно (*Тас. Ann. IV, 50,*). За разлика от него по-младият Тарс сметнал за по-достойно да се самоубие – пример, последван и от други войни; докато Турес предпочел смъртта в боя (*Тас. Ann. IV, 50, 3–4*). От разказа за нощното сражение, което се разиграло след това решение, не

става ясно дали Турес е загинал (*Tac. Ann. IV, 51*), но с това приключва описанието на римския писател за събитията от 26 г.

Имената Динис и Тарс са широко разпространени сред траките (*Detschew, 1976: 137–138; 492–494*), и особено сред тракийското племе беси. Производно от името на Динис е вероятно името на селището Динискорта, локализирано на територията на днешна Североизточна България (*Velkov, 1990: 253–258*). В този смисъл е предложена идеята за основаване на това селище от оцелелия след въстанието Динис и вероятността негов потомък през II в. да е служил в римските легиони, разположени на територията на съвременен Тунис (*Тодоров, 1995: 32*).

Приблизително по това време – 25 г. – в Рим са завършили живота си и именитите мъже Гней Лентул и Луций Домиций, получили триумфални отличия за победата над гетите (*Tac. Ann. IV, 44, 1*). Имената на двамата пълководци и заслугите, за които те са получили отличията си, се вписват в кампанията по налагане на римската власт от Тиберий (*Vel. Pat. II, 39, 3*) в Панония през 12 г. пр. Хр. е. През 10 г. пр. Хр. е. бъдещият принцепс воювал срещу даките (*Patsch, 1932: 102; 108–110; Muczy, 1974: 34; 37 ff.; Danov, 1979: 129 ff.*) от Панония, а на следващата година за успеха си получил овация (*Vel. Pat. II, 96, 3; Dio. Cass. LV, 2, 4*). За участието си в тези събития очевидно са били наградени и Гней Лентул и Луций Домиций. Характеристиката, дадена им от Тацит, е твърде ласкава: Гней Лентул е бивш консул за 14 г. пр. Хр. е. (*Бикерман, 1975: 224*) и умира в богатство като уважаван римски гражданин. Негов съименник – Гней Корнелий Лентул, син на Луций Лентул, е воювал с успех срещу дакийския вожд Котизон преди 18 г. пр. Хр. е., заради което е получил и триумфални отличия (*Brandis, 1901: 1961; Тодоров, 1988: 95, същото: 1998: 93*). Луций Домиций запазва неопетнено името си, покрито със славата на неговия баща и дядо, взели активно участие в Гражданските войни – дядо му загинал, поддържайки оптиматите (Фарсала, 49 г. пр. Хр. е.), баща му воювал на страната на Гай Октавиан (нос Акций 31 г. пр. Хр. е.).

Направеният подбор на събития и личности, които са взели участие в тях, от труда на Корнелий Тацит “Анали” (“*Ab excessu divi Augusti*”), имащи отношение към политиката на Рим спрямо Тракия и другите провинции на Балканския полуостров, илюстрират историческите реалности и перспективи за тяхното бъдеще. Макар и фрагментарни, данните недвусмислено потвърждават тенденцията за постепенното интегриране на балканските провинции с Римската империя. От страна на Рим това е процес, който се осъществява с настойчива последователност още от 30-те години на последното столетие преди началото на християнската ера. Започвайки от М. Лициний Крас, воювал срещу гетите през 28 г. пр.Хр.е., може да се установи, че петима от водилите войни в Тракия получават триумфални отличия. Това е най-високата награда на победоносните римски пълководци след трите триумфа, отпразнувани от Октавиан Август през 29 г. пр. Хр. е. (13–15 август) (*Res. gest. d. Aug. 4; Dio. Cass. LI, 21, 5 ff.; Машкин, 1949: 290; Hanslik, 1964: 748*). Логичната подредба на събитията преминава от походите на провинциалните управители на Македония към долнодунавските земи до оформянето на римска провинция Мизия; от съюзническите ангажименти на тракийските владетели през Тракийското царство до създадената през I в. провинция Тракия.

Кратките сведения за личностите, имащи отношение към историята на Тракия, не позволяват да се изгради цялостно историческо повествование. Тяхната ангажираност с Тракийското царство и провинция Мизия дават възможност да установим проявите на едно от специфичните решения на Октавиан Август на т.нар. “*Rex Romana*” (римски мир, римски ред). То може да се открие в аналогичната зависимост спрямо Рим на други късноелинистически държави (царства) като Боспорското царство, Армения, Юдея и т.н., които привидно са запазили своята самостоятелност. Формалната държавност и подчертаните връзки с Рим позволяват те да бъдат разглеждани като своеобразен “санитарен” пояс, преден пост за защита на римската сигурност и интереси. В допълнение на това те се явяват онази отправна точка,

от която може да се осъществи в бъдеще ново териториално разширение. Привидната самостоятелност е временно решение по пътя на тяхното интегриране с Римската империя. В този смисъл представените личности и тяхното участие в описаните исторически събития позволяват да се запознаем с обстоятелствата, при които се осъществява този процес.

ЛИТЕРАТУРА

Бикерман 1975: Бикерман, Э. Хронология древнего мира. Ближний Восток и античность. “Наука”. М., 1975.

Михайлов 1972: Михайлов, Г. Траките. С., 1972.

Машкин 1949: Машкин, Н. Принципат Августа. Москва/Ленинград, 1949.

Немировский 1985: Немировский, А. Веллей Патеркул и его время. – В: Римская история Веллея Патеркула. Воронеж, 1985.

Тачева 1997: Тачева, М. История на българските земи в древността през елинистическата и римска епоха. 2. С., 1997.

Тодоров 1981: Тодоров, Ив. Антиримски тенденции в Тракийската държава при наследниците на Реметалк I. – Исторически преглед (ИПр), 1981, № 2.

Тодоров 1988: Тодоров, Ив. Допълнение към Страбон VII, 3, 11. – В: Terra antiqua balcanica. V. 3. Serdicae, 1988.

Тодоров 1994: Тодоров, Ив. Вариантно решение на въпроса за съдбата на въстаналите траки през 26 г. – Епохи, № 2, 1994.

Тодоров 1995: Тодоров, Ив. Р Оху. 2435 и значението му за историята на Тракия в началото на I в. от н. е. – В: Палеобалканистика и старобългаристика. Първи есенни четения “Професор Иван Гълъбов”. Велико Търново, 1995.

Тодоров 1998: Тодоров, Ив. Неизвестните тракийски владетели 542 – 798 а. у. с. “Faber” Велико Търново, 1998.

Brandis 1908: Brandis, K. Dacia. – In: Pauly – Wissowa Real-Encyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft (RE). Bd. VIII, Stuttgart.

Danov 1938: Danov, Chr. Philippopolis. – In: RE, Bd. XIX, 2, Stuttgart, 1938.

Danov 1979: Danov, Chr. Die Thraker auf dem Ostbalkan von der hellenistischen Zeit bis zur Gründung Konstantinopels. – In: Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt (ANRW), II, 7 (1). Berlin/New York, 1979.

Detschew 1976: Detschew, D. Die thrakischen Sprachreste. 2. Wien, 1976.

Hanslik 1964: Hanslik, R. Augustus. – In: Der kleine Pauly Lexikon der Antike. Bd. 1. Stuttgart, 1964.

Hanslik 1975: Hanslik, R. Tiberius. 1. – In: Der kleine Pauly Lexikon der Antike. Bd. 5. München, 1975.

Hanslik 1975: Hanslik, R. Trebellenus. – In: Der kleine Pauly Lexikon der Antike. Bd. 5. München, 1975.

Lenk 1936: Lenk, Br. Thrake (Geschichte). – In: RE, Bd. VI-A, Stuttgart, 1936.

Meyer 1948: Meyer, E. Römischen Staat und Staatsgedanke. „Artemis“, Zürich-Stuttgart, 1948.

Myczy 1974: Myczy, A. Pannonia and Upper Moesia. London, 1974.

Mommsen 1875: Mommsen, Th. Observationes epigraphicae. 18. Reges Thraciae inde a Caesare Dictatore. – In: Ephemeris Epigraphicae (EphE), II, 1875.

Sullivan 1979: Sullivan, R. Thrace in the Eastern Dynastic Network. – In: ANRW, II, 7 (1). Berlin/New York, 1979.

Sumner 1970: Sumner, G. The Truth about Velleius Paterculus. – Harvard Studies in Classical Philology (HSCLPH), Cambridge, 1970.

Stein 1940: Stein, A. Die Legaten von Moesien. Budapest, 1940.

Velkov 1990: Velkov, V. Civitas Bessica Diniscorta in Moesia Inferior. – In: Studia in honorem Borisi Gerov. Serdicae, 1990.

Volkman 1972: Volkman, H. Ornamenta. – In: Der kleine Pauly Lexikon der Antike. Bd. 4. München, 1972.

Volkman 1972: Volkman, H. Princeps. – In: Der kleine Pauly Lexikon der Antike. Bd. 4. München, 1972.

Vretska 1975: Vretska, H. Triumphus. – In: Der kleine Pauly Lexikon der Antike. Bd. 5. München, 1975.

Weingärtner 1969: Weingärtner, D. Die Ägyptenreise des Germanicus. Bonn, 1969.

Winkler 1972: Winkler, G. Poppaeus. – In: Der kleine Pauly Lexikon der Antike. Bd. 4. München, 1972.